

Yunus Emre’nin Bir *Îlâbisi* ve Dilbilim Açısından İncelemesi

Adem ÇALIŞKAN

Dr., Ondokuz Mayıs Ü. İîâhiyat Fakültesi

Özet

[Adem Çalışkan, “Yunus Emre’nin Bir İlâhisi ve Dilbilim Açısından İncelenmesi”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara 2004, Yıl 5, S. 12, ss. 137-157]

Yunus Emre, Türk Edebiyatı’nda 13. yüzyıl Tasavvufî Türk Halk Edebiyatı’nın en meşhur şairlerinden biridir. O, edebiyatımızda, özellikle, “*ilâ-bî*” türünde Tasavvufî Türk Halk Şiiri’nin en güzel örneklerini vermiştir. Yunus Emre ve eserleri hakkında şimdiye kadar pek çok çalışma yapılmıştır. Biz de “*Yunus Emre’nin Bir İlâbîsi ve Dilbilim Açısından İncelemesi*” adlı bu makalemizde, onun bir ilâhîsini ele aldık ve dilbilimsel yönetime göre inceledik. Dilbilim ya da dilbilimsel yöntemde, bir metnin ne söylediğinden daha çok nasıl söylendiği önemlidir. Fakat bu, metinde anlamın önemli olmadığını söylemek değildir.

Sonuç olarak, incelediğimiz bu şiir veya ilâhideki konu, “Allah’a ulaşma gayretinin insana verdiği mutluluk” olarak ifade edilebilir.

Giriş

Her müminin gönlünde taht kurmuş olan Yunus Emre, Türk dili ile eserler veren Tasavvufî Türk Halk Edebiyatı’nın¹ ilk büyük şairlerinden olup, bir kısmı millî vezin ve şekillere bağlı manzumeleri/ilâhîleri ile geniş halk kitlelerine seslenen, çağlar öncesinden çağlar sonrasına, ta günümüze derin ve devamlı tesir bırakan en büyük mutasavvıf halk şairidir.

Yunus’un şiirlerinde her asırda çağının ilerisinde bir kültür bulunması ve XI-

¹ Bu konuda geniş bilgi için bk. Agâh Sırrı Levend, “Halk ve Tasavvufî Halk Edebiyatı”, *Türk Dili*, S. 207, [Ankara] 1968, ss. 171-185; Abdurrahman Güzel, “Tekke Şiiri”, *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri)*, S. 445-450, Ocak-Haziran 1989, ss. 251-454; A.mlf., *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Ankara, trs., 680 s.; Erman Artun, *Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı*, Ankara 2002, 291 s.

II. asırdan beri hep yarınlar hitap ederek basit bir dervişlikten gönüller sultanlığına yükselmesi yadırganacak bir hadise değildir. Hatta o, günümüzde kültür sınırlarımız içinde tanındığı gibi, millî sınırlarımızı aşarak tüm dünyaca da bilinen bir şair olmuştur. Şüphesiz onu bu seviyeye yükselten şey, gerek poetik görüşlerini ve gerekse manevî dünyasını üzerine bina ettiği dünya görüşü ile onu besleyen evrensel İslâm inancıdır. Onun şiirleri Türk diliyle meydana getirilmiş en güçlü ‘ilâhî’ örnekleri olduğu kadar, İslâmî ve tasavvufî şiirin dünyaca tanınan evrensel içerikli parçalarıdır.

Günümüz edebiyat dünyasında edebî metinleri incelemede kullanılmakta olan pek çok yöntem vardır. Bunlardan bir kısmı kendi kültür ve edebiyat geleneklerimize, büyük bir kısmı da Batı kültür ve edebiyat gelenekleri ile edebiyat ve eleştiri akımlarına bağlıdır. Bugün, kendi kültür ve edebiyat geleneğimize ilişkin olarak, ‘hâşiye’² ve ‘ta’likat’³ da dahil olmak üzere, ‘metin şerhi’⁴ (şerh-i mütûn), ‘metin tahlili’⁵, ‘metin çözümlemesi’, ‘metin açıklaması ya da yorumu’ ... gibi terimlerle ifade edilen metin inceleme yöntemleri yanında, Batı kültür ve ede-

² Bu konuda bk. Komisyon, “Hâşiye”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İst. 1981, c. 4, s. 141; Tevfik Rüştü Topuzluoğlu, “Hâşiye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, c. 16, ss. 419-422.

³ Bu konuda bk. Komisyon, “Tâlikât”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İst. 1998, c. 8, s. 215.

⁴ Bu konuda teorik bilgiler için bk. Cerra de Vaux, “Şerh”, *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1971, c. 11, s. 429; Ali Nihad Tarlan, “Metinler Şerhine Dair”, *Edebiyat Meseleleri*, İstanbul 1981, ss. 191-204; Metin Akkuş, “Metin Şerhi Geleneği Tarlan Mektebinden Halûk İpekten’e”, *Yedi İklim, Sanat, Kültür, Edebiyat Dergisi*, c. 4, S. 32, Kasım 1992, ss. 67-68; Tunca Kontantamer, “Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi”, *Ege Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 8, 1994, s. 2; Rıdvan Canım, “Metin Şerhi Geleneğimiz Çevresinde Tarlan ve İpekten’in Kaleminden Fuzûlî’nin “Sana” Redifli Gazeli”, *Fuzûlî Kitabı* (500. Yılında Fuzûlî Sempozyumu Bildirileri), İstanbul 1996, ss. 129-140; Mine Mengi, “Metin Şerhi ve Tenkidî Üzerine Düşünceler”, *Dergâh, Edebiyat, Sanat, Kültür Dergisi*, c. 8, S. 93, Kasım 1997, ss. 8-10; Komisyon, “Şerh”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul 1998, c. 8, s. 138; Emine Yeniterzi, “Metin Şerhiyle İlgili Görüşler”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 5, Konya 1999; Ömür Ceylan, “Türk Edebiyatında Şerh”, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, İstanbul 2000, ss. 24-33; İ. Hakkı Aksoyak, “Metin Şerhi”, *Eski Türk Edebiyatı-El Kitabı*, hzl. Mustafa İsen-Muhsin Macit-Osman Horata-Filiz Kılıç-İ. Hakkı Aksoyak, Ankara 2002; Âgâh Sırrı [Levend], “Dîvân Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler: Fuzûlî’de Tasannu’ I-IV”, Osmanlıca’dan aktaran: Adem Çalışkan, http://www.dinbilimleri.com/dergi4/Adem_caliskan_Fuzul.htm [Dinbilimleri Üç Aylık Akademik Araştırma Dergisi, Yıl: 1, S. 4, Ekim-Kasım-Aralık 2001]; Metin şerhi alanında yayımlanmış çalışmalardan bazıları şunlardır: Seyyid Muhammed Nûr, *Edebî ve Tasavvufî Mısırî Niyâzî Dîvânı Şerhi*, hzl. Mahmut Sadettin Bilginer, İstanbul 1982, 288 s.; Ali Nihad Tarlan, *Fuzûlî Divânı Şerhi*, 3 c., Ankara 1985; Adem Çalışkan, *Fuzûlî’nin Su Kasidesi ve Şerhi*, Ankara 1992, 166 s.; İskender Pala, *Şi’r-i Kadîm/Şiir Şerhleri*, İstanbul 1997, 140 s.; Ahmet Atilla Şentürk, *Necâtî Beğ’in Sultan Beyazıt Methiyesi ve Bazı Gazelleri Hakkında Notlar*, İstanbul 1995, 166 s.; Abdullah Çaylıoğlu, *Niyâzî-i Mısırî Şerhleri*, İstanbul 1999, 239 s.; İskender Pala, *Ve Gazel Yeniden Şiir Şerhleri*, İstanbul 2001. Metin şerhi ile ilgili olarak makale ve inceleme düzeyinde çeşitli şerh örnekleri olduğu gibi, üniversitelerimizde lisansüstü tezler de yapılmaktadır. Ancak, çalışmamızın sınırlarını aşmamak endişesiyle bunlara değinmiyoruz.

⁵ Bu konuda teorik bilgi için bk. Mehmet Kaplan, “Metin Tahlili”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul 1986, c. 6, ss. 296-297.

biyat geleneklerinin ürünü olarak kıtalar arası bir etkiyle dünya edebiyatını etkileyen ‘Rus Biçimciliği ve Praque Yapısalcılığı, Yeni Eleştiri, Chicago Aristoculuğu, Leavis’ci Eleştiri, Fenomenolojik Eleştiri, Marksist Eleştiri, Arketipçi Eleştiri, Yorumbilimi, Dilbilimsel Eleştiri, Fransız Yapısalcılığı, Yapısalcılık-ötesi, Göstergebilim, Olumsuz Yorumbilim, Psikanalitik Eleştiri, Alımlama Teorisi ve Okuyucu-Karşıtı Eleştiri, Althusser’ci-ötesi Marksizm ve Feminist Eleştiri’⁶ ...vb. pek çok edebiyat teorisi ve eleştiri yöntemi edebiyatımızda da kullanılmaktadır. Batı edebiyat teorileri ve eleştiri yöntemlerini olduğu gibi iktibasdan ziyade, onları kendi kültür ve edebî geleneklerimize göre istendik bir değişim ve dönüştürme tabi tutmak, hatta onlara imkânı dahilinde katkılarda bulunmak zorunludur. Bugün belirginleşmeye başlayan bir gerçek de, şüphesiz, “İslâm dünyasında insanlığın sorunlarına cevap üretebilecek uzun soluklu, ufuk ve çığır açıcı yeni bir medeniyet tasavvurunu icat edebilecek, İslâm’ı da Batı’yı da çok iyi tanıyan, bir ayağını İslâm’a muhkem bir şekilde basarak, diğer ayağı ile tüm dünyalara ve kültürlere uzanıp onlardan imajinatif şekillerde yararlanmasını bilebilen yepyeni bir öncü kuşağın ortaya çıktığının görülmesi ve bu öncü kuşağın sadece Müslüman toplumların değil, aynı zamanda, tüm dünyanın önünü ve ufkunu açacak esaslı, köklü ve çok yönlü bir entelektüel performans ortaya koyacaklarının kavranmış olmasıdır.”⁷ Sanat ve edebiyat sahası da bunun dışında değildir. Edebiyat alanında, uzmanlar tarafından bir yandan, mevcut dünya edebiyat ve gelenekleri ile hakim edebiyat teorileri ve eleştiri yöntemleri gözden geçirilmekte, diğer yandan, bunlara gerekli katkılar yapılmaya çalışılmaktadır.⁸ Hepsinden önemlisi, geçmişî ta Asr-ı Saadet’e kadar geri giden İslâmî Edebiyat⁹ anlayışı ya da İslâ-

⁶ Bu konuda geniş bilgi için bk. K. M. Newton [Ed.], *Twentieth-Century Literary Theory*, London, 1989, 281 s.; Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İstanbul 1994, 320 s. Yirminci yüzyıl ve günümüz Dünya Edebiyatı’nda etkin olan bu edebiyat teorileri ve eleştiri akımları Türk Edebiyatı’nı da etkilemiştir. René Wellek, “Yirminci Yüzyıl Eleştirisinin Ana Eğilimleri” adlı bir makalesinde bu yüzyıl eleştiri eğilimlerini altı gruba ayırır: “Yeni eleştiri eğilimleri, elbette, öncesiz ve tamamen orijinal olmasa da, geçmişte kökleri vardır. Bununla beraber, bir kişi, hiç değilse, bu son yarım yüzyılda yeni olan, altı umumî eğilimi: (1) Marksist eleştiri, (2) Psikanalitik eleştiri, (3) Linguistik ve Stilistik eleştiri, (4) Yeni Organistik Biçimcilik, (5) Kültürel antropoloji verilerine ve Carl Jung’un tahminlerine başvuran mit eleştirisi, (6) Existansiyalizm vb. dünya görüşlerince telkin edilen yeni bir felsefi eleştiriye ulaşan şeyi ayırt edebilir.” [Bkz., René Wellek, “The Main Trends of Twentieth-Century Criticism”, *Concepts of Criticism*, New Haven and London 1969, ss. 345-346].

⁷ Yusuf Kaplan, “Yeni Bir Medeniyet Tasavvuruna Doğru...(1)”, *Yeni Şafak*, 27 Ocak 2003, s. 10.

⁸ Örnek olarak bu konuda bk. S. M. Syeed, “Islamization of Linguistics”, *Toward Islamization of Disciplines*, International Islamic Publishing House (IIPH), USA 1995, ss. 543-553; A. B. el-Tahir, “The Contribution of Muslim Linguists to the Field of Linguistics”, *English and Islam: Creative Encounter*, (Eds. Jalal Uddin Khan and Adrian Hale), Research Centre, International Islamic University of Malaysia, 1996, ss. 403-415.

⁹ Bu konuda bk. Necip el-Keylânî, *İslâmî Edebiyata Giriş*, çev. Ali Nar, İstanbul 1988, 157 s.; A. Subhi Furat, “İslâmî Edebiyat’a Doğru”, *İslâmî Kültür, Sanat ve Edebiyat*, Yıl: 1 S. 1, Mayıs 1988, ss. 7-11; Ahmed Muhammed Ali, *el-Edebü’l-İslâmiyyü Zârûre*, Kahire 1991, 130 s.; Mustafa Miyasoğlu,

mî Edebiyat teorisi¹⁰ ve eleştirisi¹¹ ile dünya edebiyat teorileri ve eleştirileri arena-sına çıkılmasıdır.

Biz bu çalışmamızda, şimdiye kadar pek çok çalışmanın konusu olmuş Yunus Emre'nin¹² aşağıdaki ilâhîsini dilbilim açısından incelemeye gayret göstereceğiz.

*“İsteridüm Allah'ı buldumısa ne oldı
Ağlarıdum dün ü gün güldümise ne oldı
Erenler meydânında yuvarlanur top idüm
Pâdişâb çevgânında kaldumısa ne oldı
Erenler sobbetinde deste kızıl gül idüm
Açıldum ele geldüm soldumısa ne oldı*

“İslâmî Edebiyat Kavramı”, *İslâmî Edebiyat*, S. 22, Ekim-Kasım-Aralık 1993, ss. 3-5; Abdurrahman Re'fet el-Bâşâ, “Batı'daki En Önemli Edebî Akımlar ve İslâm'ın Onlara Karşı Konumu” (I)”, çev. Adem Çalışkan-Metin Yasa, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İläbiyat Fakültesi Dergisi*, S. 8, Samsun 1996, ss. 289-295; Rasim Özdenören, “İslâmî Edebiyat Tartışmaları”, *Rubun Malzemeleri*, İstanbul 1997, ss. 36-38; Haja Mohideen bin Mohamed Ali, “Malezya'da Tamil İslâmî Edebiyatı”, çev. Adem Çalışkan, *İslâmî Edebiyat*, Devre: II, Sayı: 30, Temmuz-Ağustos-Eylül 1999, ss. 53-57; Muhammad al-Ghazali, “İslâmî Sanat ve Edebiyat Üzerine Düşünceler”, çev. Adem Çalışkan, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İläbiyat Fakültesi Dergisi*, S. 11, Samsun 1999, ss. 335-347; Yakup Civelek, “Modern Arap Edebiyatı'nda İslâmî Edebiyat'ın Yeri ve Önemi”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 3, S. 3, Van 2000, ss. 85-99; Syed Ali Ashraf, “Edebiyat Eğitimi ve Dînî Değerler: İslâmî Yaklaşım”, çev. Adem Çalışkan, http://www.dinbilimleri.com/dergi/cilt2/sayil/makale/edebiyat_egitimi.htm [*Dinbilimleri, Üç Aylık Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 2, S. 1, Ocak-Şubat-Mart 2002]; Jalal Uddin Khan, “İslâmî Bir Bakış Açısı İle Edebiyat Okuma”, çev. Adem Çalışkan, <http://www.dinbilimleri.com/dergi/cilt2/sayil4/makale/Jalal1.pdf> [*Dinbilimleri, Üç Aylık Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 2, S. 4, Ekim-Kasım-Aralık 2002]... vb.

10 Bu konuda bk. Abdülbâsit Bedr, *Mukaddimetün li-Nazariyyeti'l-Edebi'l-İslâmî*, Cidde 1985, 152 s.; Muhammed Ahmed Hamdûn, *Nabve Nazariyyetin li'l-Edebi'l-İslâmî*, Cidde 1406 h./1986 m.; İmâdüddin Halîl, *Medbalûn ilâ Nazariyyeti'l-Edebi'l-İslâmî*, Beyrut 1987, 244 s.; M. A. M. Shukri, “Bir İslâmî Edebiyat Teorisi'ne Doğru”, çev. Adem Çalışkan, *Yolcu, Aylık Kültür-Edebiyat-Sanat Dergisi*, Yıl: 1, S. 1, [Samsun] 15 Eylül 1995, ss. 55-64 ... vb.

11 Bu konuda bk. İmâdüddin Halîl, *Fi'n-Nakdi'l-İslâmiyyi'l-Mu'âsır*, Beyrut 1984, 211 s.; Abdurrahman Re'fet el-Bâşâ, *Nabve Mezbebin İslâmiyyin fi'l-Edebi ve'n-Nakd*, Riyad 1985, 250 s.; Muhammed Receb el-Beyûmî, “en-Nakdû'l-İslâmiyyü min Vechetin İslâmiyye”, *Mecelletü'l-Edebi'l-İslâmî*, c. 1, Aded: 1, Receb 1414/Aralık 1993, ss. 4-7; Abduh Zâyid, “Fi'n-Nakdi'l-İslâmî”, *el-Edebü'l-İslâmî*, c. 8, Aded: 31, 1422 h./2002 m., ss. 112 vd.

12 Yunus Emre, Türk Edebiyatı'nda pek çok çalışmanın konusunu teşkil etmiştir. Gerek onun biyografisini ve gerekse eserlerinin neşrini konu edinen çalışmalar hariç tutulacak olursa, metin şerhi açısından şiirlerine yaklaşan çalışmalar da vardır. Bunlardan dikkati çeken birkaç çalışma şöylece sıralanabilir: Âmil Çelebioğlu, “Yunus'un Şiirleriyle İlgili Şerhler”, *Türk Edebiyatı*, S. 193, [İstanbul] 1989; Behçet Dede, *Yûnus Emre'nin Eserlerinin Tablîli*, Bursa 1990, 594 s.; Mustafa Tatçı, “Yunus Emre Şerhleri I, II”, *Türk Kültürü*, S. 329, 330, [Ankara], 1990; Pervin Çapan, “Yunus'un Yaşnamesi Üzerine Bir Tahlil”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 5, S. 2, Elazığ 1991, ss. 181-196; Necâlâ Pekolçay-Emine Sevim, *Yunus Emre'nin Şahsiyeti ve Yunus Emre Şerhleri*, Ankara 1991, 224 s.; Ömür Ceylan, “B. Şerh Edilen Tasavvufî Manzumeler”, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, ss. 76-79.

*Âlimler müderrisler medresede buldular
Ben harâbât içinde buldumısa ne oldı
İşit Yûnus'ı işit uş yine delû olmuş
Erenler mâ'nîsine taldumısa ne oldı”¹³*

İlâhînin Dilbilim Açısından İncelemesi

Her bir edebî metin değişik metotlarla ele alınıp incelenebilir. Her okur veya incelemeci metne değişik açılardan bakabilir...

Yunus'un Tarihi Türkiye Türkçesi'nin ilk devresi olan Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmış olan bu ilâhîsini, (a) Cümle, (b) Ses, (c) Anlam cihetleriyle ele alarak *dilbilimsel* yöneme göre incelemesini yapacağız. Ancak, edebiyat incelemesinde teo­rinin rolünün göz ardı edilemeyecek kadar büyük bir önemi olduğundan,¹⁴ dilbilimsel yöntem hakkında teorik temel noktaların ana hatlarıyla ortaya konması gerekmektedir. René Wellek'in “Yirminci yüzyıl eleştirisinin üçüncü eğilimi, Dilbilim (Linguistics) diye adlandırılabilir. O, Mallarmé'nin meşhur “Şiir düşüncelerle değil, kelimelerle yazılır” sözünü kabul eder. Fakat farklı ülkelerdeki farklı yaklaşımlar arasında ayrımlar yapılmalıdır.”¹⁵ cümleleriyle atıfta bulunduğu Dilbilim, İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure (1857-1913)'ün ‘*Genel Dilbilim Dersleri*’¹⁶ adlı eserinde somut hale getirdiği bir yöntemdir.¹⁷ Dilbilimin en kısa tanımı, “*dili inceleyen bilim, dilin bilimi*” biçiminde yapılabilir.¹⁸ Günümüzde büyük bir önem kazanan dilbilim, bu gelişmesini hiç şüphesiz Saussure'e borçludur. Pek çok disiplinle yakın ilişki içinde olan dilbilimin günümüzdeki en yaygın akımlarından biri yapısal dilbilimdir. “Saussure hem bir dilbilim yöntemi oluşturmuş, hem de evrensel geçerlik taşıyan bir tür bilgi kuramı yaratmıştır.”¹⁹ Onun yaptığı ayrımlardan biri *dil* (langue) ve *söz* (parole) biçimindedir. *Dil*, dil sistemine verilen adı, *söz* de dilin somut kullanımını ifade eder. Bütün *söz*'lerin bir dil sistemine tâbi olduğu gerçeğinden hareket edildiğinde, somut ve bireysel olan *söz*'ün ardında da onu belirleyen soyut ve toplumsal bir sistemin, yani *dil*'in (yapının) var olduğu gerçeği ortaya çıkar. İşte, Dilbilimin amacı bu yapıyı ortaya çıkarmak için *söz*'ü incelemektir. Berna Moran'ın dediği gibi, Bir sistem, öğelerin bir yığını değil, her şeyden önce tutarlı bir bütündür.

13 Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Divanı-Tenkitledi Metin*, Ankara 1990, c. II, ss. 392-393.

14 Gregory S. Jay and David L. Miller (eds), *After Strange Texts: The Role of Theory in the Study of Literature*, Alabama 1985.

15 René Wellek, “The Main Trends of Twentieth-Century Criticism”, *Concepts of Criticism*, s. 349.

16 Ferdinand de Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, çev. Berke Vardar, Ankara 1985, 272 s.

17 Bu konuda bk. Özcan Başkan, *Lengüistik Metodu*, İstanbul 1967.

18 Doğan Aksan, “Dilbilim”, *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara 1995, s. 14.

19 Berke Vardar, “Sunuş”, *Genel Dilbilim Dersleri* (Ferdinand de Saussure), s. VIII.

Sistem soyut ve toplumsaldır; somut ve bireysel olan sözü denetler. Sistem say-macadır, yani dış gerçeklikten bağımsızdır. Sistemde önemli olan, öğelerin tek başlarına kendi öz varlıkları değil, sistem içindeki işlevleridir. Başka bir deyişle sistemi meydana getiren, öğeler arasındaki bağıntılardır.²⁰

a. Cümle Kuruluşu Yönünden

Nesir gibi nazım da dile dayanır. Aralarında dili kullanım açısından farklar ol-sa da şair ve yazar duygu, düşünce, hayal ve arzularını ...vs. dile getirirken men-subu bulunduğu milletin dilini kullanır.

Dil, en güzel işlenmiş şekilleriyle sesler, kelimeler, kelime grupları ve cümle-ler halinde metinlerde karşımızdadır. Şair ve yazarların onu özel biçimde kulla-nışları üslûbu meydana getirir. Şairler eserlerinde normal cümle mantığı ve dü-zenini bozarak, şiire has bir üst-dil ve cümle kuruluşu meydana getirirler. Bu öy-le bir dildir ki, düzeltilmeye kalkışıldığında metnin şiiriyeti ortadan kalkar. Yu-nus'un ilâhîsi buna bir örneklik teşkil eder.

İlâhîye cümle kuruluşu açısından bir bakılacak olursa, şu tür cümlelerden oluştuğu görülür:

(a) *Basit cümle:*

“İsteridüm Allah'ı”; “Ağlarıdum dün ü gün”; “İşit”; “Yûnus'ı işit ... vb.”

(b) *Birleşik cümle / Şartlı birleşik cümle:*

“Güldümise ne oldu”; “Ben harâbât içinde buldumısa ne oldu ... vb.”

Aynı şekilde, metindeki cümlelerin yüklemlerine bir göz atacak olursak şu dökümü görürüz:

(a) *Görülen geçmiş zaman:* “(ne) oldu (6 kez tekrarlanmış), ... idüm (2 kez tekrarlanmış), açıldum, (ele) geldüm,²¹ buldılar.”

(b) *Görülen geçmiş zamanın şartı:* “Buldumısa, güldümise, kaldumısa, sol-dumısa, buldumısa, taldumısa.”

(c) *Geniş zamanın hikâyesi:* “İsteridüm, ağlarıdum.”

(ç) *Öğrenilen geçmiş zaman:* “(delü) olmuş.”

(d) *Emir kipi:* “İşit” (2 kez tekrarlanmıştır.)

Fiil çekimlerinde dikkati çeken bir husus da, birinci ve üçüncü tekil şahısla-rın kullanılmasıdır. Ancak emir ikinci tekil şahıs (işit) ve görülen geçmiş zaman üçüncü çoğul şahıs (buldılar) bir istisna gibidir.

Cümleyi oluşturan kelime grupları da şair tarafından başarıyla kullanılmıştır:

(a) *Bağlama grubu:* “Dün ü gün.”

(b) *İsim tamlaması:* “Erenler meydanı, Pâdişâh çevgânı, Erenler sohbeti, ha-râbât içi, erenler ma'nîsi.”

²⁰ Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, s. 174.

²¹ “Açıldum, (ele) geldüm” çekimli fiilleri anlam cihetiyle ve fonksiyon bakımından “sol-” fiiline bağlanabilir ve “Açıldum(sa), (ele) geldüm(se)” şeklinde ele alınabilir...

(c) *Sıfat tamlaması:* “Yuvarlanur top, deste kızıl gül.”

(ç) *Fiil grubu:* “Pâdişah çevgânında kalmak, harabât içinde bulunmak ... vb.”

Yunus'un bu ilâhîsinde dikkati çeken bir nokta da yüklem yerine göre cümlelerin konumudur. Birinci beyit hariç, geri kalan 4 beyitte cümleler kurallıdır, yani yüklem nesir cümlelerinde olduğu gibi cümlelerin sonlarında kullanılmıştır. Ancak birinci beyitte yer alan “İsteridüm Allah'ı” ve “Ağlarıdum dün ü gün” cümleleri devriktir... Tabîî bunları da vurgulu okuyarak ve yüklemlerden sonra noktalama işaretlerinden biri olan (,) virgül koyarak kurallı cümle konu-muna dönüştürmek de mümkündür.

Yunus'un bu ilâhîsi, bir sehl-i mümteni örneğidir. Cümleler, mısralar gayet kolay söylenebilir izlenimi verdiği halde bir benzerini söylemek kolay değildir. Pek çok kişi böylesine akıcı mısraları işittiğinde, bir benzerini söyleme arzusuna kapılabilir. Ancak, bunun gerçekleşmediğini kısa sürede görür. O, Yunus Emre tarafından ilk söylendiği biçimiyle kurgulanmış bir sistemdir, bir metindir. Bu onun dile ne kadar hakim bir şair olduğunu ortaya koymaktadır. Dil bir sistem-dir, kendine has ilkeleri vardır. Yunus'un bu ilâhîsi de dille meydana getirilmiş bir metindir. Bu metni meydana getiren dil öğeleri kendi ilkeleri bağlamında bir araya geldiğinde anlamlı bir bütün oluşturmaktadır. Yukarıdaki her bir dil öge-si, ana metni meydana getiren sistemin parçalarıdır. Bu parçaların her biri, met-ni daha iyi anlamada yardımcı olurlar. İşte dilbilim, diğer bir ifadeyle linguistics, metnin bu yapısını inceler. Burada örnek bir metinden hareket edilerek aynı yöntem uygulanmıştır.

b. Ses (ve Ahenk) Yönünden

İngilizce'de ‘dokumak, örnek’ ve ‘uydurmak’ anlamına gelen *teks* köküne kadar geri giden²² ‘*metin*’ kavramı, İslâm medeniyetinin müşterek kültürel dil mi-rasının kalıntısı biçiminde Arapça kökenli bir kelime olarak dilimizde hâlâ yay-gın biçimde kullanılmaktadır. Metin²³ bir bütündür. Bu bütünlüğü sağlayan un-surlar vardır. Bir metnin en küçük ögesi sesler, en büyük ögesi de cümlelerdir. Cümlelerin yanyana gelişindeki prensipleri ve elemanları incelemek metindilbi-limin²⁴ işidir.

²² Bk. Harold Bloom, “Poetry, Revisionism and Repression”, *Twentieth-Century Literary Theory*, [Ed. K.M. Newton], s. 209.

²³ Bu bağlamda kaleme alınmış yazılardan ikisi için bk. Mustafa Aksan-Yeşim Aksan, “Metin Kavramı ve Tanımları”, *Dilbilim Araştırmaları*, Ankara 1991, ss. 90-105; Yavuz Demir, “Metin Kavramı ve Metin Çözümlemesi Üzerine Bazı Dikkatler”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 9, Samsun 1994.

²⁴ Bilhassa, 1960'lı yıllardan sonra gelişmeye başlayan *metindilbilim*, sadece klâsik anlayışın cümle ile sınırlanan yaklaşımını değil, aynı zamanda bunu aşan ve söylemin taşıyıcıları olarak telâkkî edilebilecek olan bütün metni gözler önüne sunan bir yaklaşım tarzı olarak kabul edilir. O, eserlerin anlaşılması ve yorumlanmasında gerekli ipuçları sunarken, cümleden hareket eder, kendini onunla sınırlı görmez, aksine bir bütün olarak metnin kuruluşunu ve oluşumunu incelemeyi hedefler.

Bakış açılarına göre değişik tanımları ile karşımıza çıkan bir metne, metinlik özelliğini kazandıran bazı unsurlar vardır. Bunlar, “ses ve ahenk unsurları (ölçü, kafiye, redif, aliterasyon, asonans), gönderim (reference), değiştirim (substitution), eksilti (ellipsis), sözlüksel bağdaşıklık (lexical cohesion), bağlaçlar (conjunctions), söz ve mana sanatları ... vb.”dir.²⁵

Bizim burada inceleyeceğimiz Yunus’un bu manzumesi, hece vezninin 7+7=14’lü kalıbıyla oluşturulmuş, kafiye örgüsü açısından “aa ba ca da ea” dizi-lişiyle malum gazel tarzında bir ilâhîdir.

25 Bu ayırım büyük ölçüde, M. A. K. Halliday ve R. Hasan, *Cohesion in English*, New York 1987, s. 2’dekine dayanmaktadır. Onlar, ister nazım isterse mensur olsun, bir eserdeki cümlelerin birbirleri ile ilişkisi bağlamında şu beşli ayırımı ileri sürmüşlerdir: 1. Gönderim, 2. Değiştirim, 3. Eksilti, 4. Sözlüksel bağdaşıklık (a. Sözlüksel tekrar, b. Birliktelilik-eş dizimlilik), 5. Bağlaçlar (a. Zamansal diziliş, b. Ekleyici bağlaçlar, c. Çeliştirici bağlaçlar, d. Nedensellik/Sebeb-sonuç bağlaçları.)

1. *Gönderim* (Reference): Bir metne, cümleler arasında ilişkiler kurarak metin olmak niteliğini kazandıran öğelerden biri olup, Berke Vardar, bir eserinde, bunu “bir göstergeyi, bir göndergeye bağlama” olarak tanımlar [Bk., Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1988, s. 110]. Bu gönderim, bir metinde bilhassa zamirler, sonra sıfatlar ve sıfat tamlamaları, yine isim ve isim tamlamaları ile gerçekleşir.

2. *Değiştirim* (Substitution): Anlam düzeyindeki ilişkiye işaret eden gönderimin aksine gramer düzeyindeki ilişkiye işaret eden değiştirimi Berke Vardar, aynı eserinde şöyle tanımlar: “1. Anlatım ya da içerik düzleminde bir ögenin yerine bir başka öge koyarak bu değişikliğin öbür düzlemde de herhangi bir değişikliğe yol açıp açmadığını sınama işlemi; aynı dizide yer alan öğelerden birinin yerine dizimsel düzlemde bir başkasını koyma. 2. Özellikle üretici dönüşümsel dilbilgisinde, silinen bir kurucu yerine bir başka kurucu getirme.” [Bk. Berke Vardar, *age.*, s. 73.]

3. *Eksilti* (Ellipsis): Dilbilimsel bir kavram olarak, “Olağan koşullardaki biçimine oranla kimi öğeleri eksik olan ama anlamayı aksatmayan dizim” [Bk., Berke Vardar, *age.*, s. 95] ya da “Bir cümle-nin anlam bütünlüğüne zarar vermeksizin bir kelimesini bilerek veya farkına varmadan eksik bırakmaktır.” [Bk. Gürsel Aytaç, *Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler*, Ankara 1990, s. 482]

4. *Sözlüksel Bağdaşıklık* (Lexical Cohesion): Bir metnin oluşumunda sözlük birimlerinin ‘bağın-tı’ açısından etkinliğini hatıra getiren bu kavram iki biçimde gerçekleşir: (a) *Sözlüksel Tekrar* (Lexical Repetition): Nazım ve nesirdeki yinelemeler olarak anlamak mümkündür. Klâsik edebiyatımızdaki tekrîr sanatını hatırlamak gerekir. (b) *Birliktelilik-Eşdizimlilik* (Collocation): Temelde aynı kavram alanında yer alan bazı sözcükler metinde bir arada kullanılmaya daha uygundur [Bk., Roger Fowler, *Linguistics Criticism*, Oxford 1986, s. 64]. Metnin oluşuşumu esnasında kendiliğinden gerçekleşen eşdizimliliği Berke Vardar şöyle tanımlar: “Eş dizimlilik, iki ya da daha çok sayıda dil biriminin genel-likle aynı dizimde yer almasıdır. Bu kavram, sözlükbilime dağılımsal ölçütlerin uygulanmasından kaynaklanır ve birimlerin anlam yönünün dizim içi kullanımlarıyla yakından ilişkili olduğu görüşüne dayanır.” [Bk. Berke Vardar, *age.*, s. 98]. Şiirde kullanılan edebî sanatlardan tenâsüb sanatının örnek-leri bu kısma dahil edilebilir.

5. *Bağlaçlar* (Conjunctions): Bazı dilbilimciler tarafından genel olarak ‘edatlar’, hatta ‘bağlama’ işlevleri dikkate alınarak ‘bağlama edatları’ kategorisinde ele alınan kelime türleridir. Gramer kitap-larında farklı biçimlerde tasnife tabi tutulmuşlardır. Ancak, Halliday ve Hasan’ın metindilbilimle ilgili olarak üç tip bağlaçtan söz ettikleri görülür: (a) *Ekleyici Bağlaçlar* (Additive Conjunctions), (b) *Çeliş-tirici Bağlaçlar* (Adversative Conjunctions), (c) *Nedensellik/Sebeb-Sonuç Bağlaçları* (Causal Con-junctions)... [Bk. Roger Fowler, *age.*, ss. 66-67].

Eski Anadolu Türkçesi’nin özelliklerini bu metinden tespit etmek mümkün-dür. Örneğin:

(a) Büyük ses uyumu kuralı, yani kalınlık – incelik uyumu ünlülerde geçerli olup ihlâlini görmüyoruz: Örnek: Buldumısa, kızıl, isteridüm ... vb.

(b) Küçük ses uyumu kuralı, yani düzlük – yuvarlaklık uyumu yoktur. İhlâl edilmiştir. Örnek: İsteridüm / isteridim, (ne) oldu / (ne) oldu ... vb.

(c) Görülen geçmiş zaman eki, üçüncü tekil şahıslarda daima dar ve düz (-dı) şeklindeyken, birinci tekil şahıslarda “-m” tesiriyle yuvarlaktır. Örnek: i-dü-m, açıl-du-m ... vb.

(ç) Öğrenilen geçmiş zaman eki dar ve düzdür. Örnek: ol-mış.

(d) Kelime başında bazı sert ünsüzler bulunmaktadır. Örnek: “tal-” gibi. [Not: Bu fiil tı harfi ile yazılıp transkribe ediliyor. Günümüzde tı harfini ‘d’ şeklinde transkribe edenler de var olduğu düşünülürse, bunun bir teknik sorun olduğu kabul edilebilir.)

(e) Bazı kelimeler (delü, uş) günümüzde bazı ekler alarak ve ünlüleri değişe-rek yaşamaktadır: delü / deli, uş, uş-da / işte ... gibi.

Şiirde tekrarlar belirli bir ahenk yaratmaktadır: (ne oldu, işit) kelimeleri veya fiillerinin tekrarı buna örneklik teşkil eder.

Yine manzumede bazı ünlü ve ünsüzlerin tekrarı güzel asonans ve aliteras-yon örnekleri meydana getirir:

“Âlimler müderrisler medresede buldılar

....

İşit Yûnus’ı işit uş yine delü olmuş”

Ünlülerin bir dökümü konuya biraz açıklık kazandıracaktır. Yunus’un bu ilâ-hîsinde, A ünlüsü 26, E ünlüsü 38, I ünlüsü 21, İ ünlüsü 17, U ünlüsü 14, Ü ün-lüsü 12, O ünlüsü 10 kez tekrarlanmıştır.

Ayrıca, ünsüzlerin de bir dökümü yapılacak olsa belli ünsüzlerin diğerlerine nazaran daha sık kullanıldığı görülecektir. Örneğin, D ünsüzü 31, L ünsüzü 29, M ünsüzü 16, S ünsüzü 12 ve R ünsüzü 15 kez tekrarlanır.

Yine eklerle ilgili de olsa, bir ses özelliği olarak sıfat-fiil eki “-ur” görüldüğü gibi yuvarlak ünlülüdür. Örnek: Yuvarlan-*ur* top.

Görüldüğü gibi, Yunus’un bu ilâhîsinde metnin oluşumunu sağlayan ses ve ahenk son derece önemlidir. Dilbilimsel açıdan bakıldığında, dilin en küçük ögesi sesler ve bunların meydana getirmiş olduğu ahenk metnin oluşumunda önemli bir yere sahiptir. Bu ses ve ahenk öğeleri kendi başlarına değil, bütün içindeki işlevleri ve birbiriyle olan ilişkileri ile önemlidirler. Edebî metinlere lin-guistics yöntemi gibi diğer inceleme yöntemleri ile de yaklaşılarak edebiyat tari-

himize yeni bakış açıları kazandırılabilir. Bugün bu doğrultuda ciddî gayret ve çalışmaların olduğunu bilmekteyiz.

c. Anlam Yönünden

Yunus'un bu ilâhîsi anlam yönünden incelenirken, (a) beyitlerin nesre çevirisi, (b) varsa, izahı gereken kelimeler ve (c) açıklama gibi bir sıra takip edilecektir.

ca. Birinci Beyit

“Allah’ı istiyordum, bulduysam ne oldu? Gece ve gündüz ağlıyordum, güldümse ne oldu?”

Dün ü gün: Gece ve gündüz; sürekli, mütemadiyen.

• Açıklama

Beyitte, zâhirde, yani yüzey anlam olarak, Mevlâ’sını arayanın bulabileceği, sürekli ağlayanın da bir gün gülebileceği dile getirilmektedir. Ancak bunun altında yatan mana daha derindir.

Hak âşığı olanlar devamlı Allah’ı isterler ve buna ulaşmak için gayret gösterirler. Diğer beyitlerde olduğu gibi bu beyitte de Yunus’un Allah’a ulaşma çabasının mutluluğu seziliyor. Hak aşıkları gece gündüz ağlarlar. Ağlamalarının sebebi Allah”an ayrı oluşları, ona layık kul olamamalarıdır. Vuslata erdiklerinde ise gülerler, sevinirler. Bu ayrılış ruhlar aleminden dünyaya gelişle başlamış, ölüm vasıtasıyla dönüşe kadar devam edecektir. Latif ruha mesken olarak, et, kemik, kas ve kandan müteşekkil olan vücut tahsis edilmiştir. Bu latif ruhu taşıyan mutasavvıf ve imanlı kişiler asıl vatan olan ‘bezm-i elest’i ister ve arzularlar. Onlar, Hz. Peygamber’in “inneküm len-terev rabbeküm hattâ temûtû” [*Siz, ölmedikçe Rabbinizi göremeyeceksiniz*]²⁶ hadisiyle bilgilanmışlerdir ve ancak ahirette Allah’ın cemalini seyredeceklerdir. Ayrıca bu bağlamda onlar, Allah Resûlü’nün “İnneküm se-teravne rabbeküm kemâ teravne hâze’l-kamer” [*Muhakkak siz, şu ayı gördüğünüz gibi Rabbinizi göreceksiniz*]²⁷ şeklindeki hadîs-i şeriflerini düstur edinmişlerdir.

26 İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Ankara 1992, c. 13, s. 298. İslâmî Edebiyat tarihine bir bakıldığında, onun ana kaynaklarının Kur’ân ve Sünnet olduğu açıkça görülür. Bundan ötürüdür ki başlangıçta, Arapça, ilerleyen asırlarda Farsça, Türkçe ve diğer dillerde verilen edebî eserlerde sanatkârlar bu iki kaynaktan yararlanmış ve ilham almışlardır. Yunus Emre de pek çok İslâm şairi gibi Divan’ında bu iki kaynaktan değişik biçimlerde istifade etmiştir. Bu bağlamda kaleme alınmış iki yazı için bk. Adem Çalışkan, “Yunus Emre Divanı’nda Hadîs-i Şerifler”, *Millî Kültür*, [Yunus Emre Özel Sayısı], S. 80, Ocak 1991, ss. 106-108; A.mlf., “Yunus Emre Divanı’nda Hz. Peygamber’in Hadîs-i Şerifleri”, *Diyanet, Üç Aylık İlmî Dergi*, c. 28, S. 3, Temmuz-Ağustos-Eylül 1992, ss. 119-125.

27 Ömer Ziyâeddin Dağıstânî, *Zübdetü’l-Bubârî Tercümesi*, İstanbul 1977, c. 1-2, s. 96, had. no: 191. Rû’yetullah konusunda benzeri içerikli bir hadis için ayrıca bk. İbrahim Canan, *age.*, c. 14, ss. 378-384, had. no: 5072.

Bu beyitte tasavvuftaki makamlardan *fenâ fi’llâb*’ı²⁸ geçip *bekâ bi’llâb*²⁹ makamına ulaşmış bir insanın neşesini görüyoruz. Şairin beytin ilk mısraında dile getirdikleri bunu açıkça ortaya koyar gibidir. Beyitteki *“Allah’ı istiyordum”* cümlesi *fenâ fi’llâb* evresini, *“bulduysam ne oldu”* da *bekâ bi’llâb* evresini ya da makamını idrak etmiş bir insanın neşesini yansıtmaktadır, denilebilir. Beyitte geçen ‘ağlamak’ ve ‘gülmek’ bu evreleri ya da makamları yaşayan insanın dış dünyaya yansıyan tavrını ortaya koyar. Şairâne bir dille, ‘gülmek’, mutluluğun ve elde edilen manevî makamın verdiği bir neşenin ifadesidir.

Ayrıca, “ne oldu?” sorusuyla bir *İstifhâm* sanatı yapılarak, Yunus’un kibarca kendine ta’n edenlere cevap verdiği görülmektedir. O devirde elbette Yunus gibilere karşı olanlar vardı. İşte Yunus Emre, bunlara sözle çatıyor.

Yine, “dün” ve “gün” gibi anlam bakımından birbirine zıt anlamlı kelimeleri kullanan şair *Tezâd* sanatı da yapmış. “Ağlamak” ve “gülmek” fiillerinde de aynı sanat söz konusudur.

cb. İkinci Beyit

“Ermiş kişilerin meydanında (arasında) yuvarlanan (bir) top (gibi) idim. Padişah çevgânında kaldımsa ne oldu?”

Erenler: Allah’a, Mutlak Hakikat’a ermiş kişiler.

Çevgân: At ile oynanan bir oyunda / Çevgân oyununda oyuncunun topa vurduğu ucu eğri sopa-golf sopası. [Tasavvufta ise, ‘Allah’ın ezeldeki takdiri’ anlamındadır.]

• Açıklama

Yunus Emre, bilindiği gibi, XIII. yüzyılda yaşamış mutasavvıf bir tekke şairidir. Kendinden önce, mazisi İslâm’ın ilk asrına kadar geri giden Hak aşığı nice ermişler, nice insân-ı kâmiller vardı. Bunlar vasıtasıyla tasavvufî anlayış ve gelenek, değişik coğrafyalardaki İslâm toplumları arasında asırlarca yaşanıp Yunus’a kadar gelmiş, Anadolu’da Mevlânâ, Sultan Veled vb. gibi pek çok mutasavvıf sayesinde, zamanla bazı değişikliklere uğramış olsa da özdeki birliğini koruyarak günümüze kadar yayılıp gelmiştir.

Yunus bu insân-ı kâmillerin arasında zengin bir manevî dünyaya girmiştir. Yunus bunu bir teşbih ile ifade etmektedir. Örnek olarak Çevgân oyunu gösteriliyor. Yunus ermişler içinde bir top gibi yuvarlanırcasına dolaştığını, Allah’ın

28 *Fenâ fi’llâb* (Allah’ta fânî olma): Kulun, beşerî vasıflarından ve aşağı arzulardan sıyrılıp ilâhî vasıflarla donanmasıdır. Bekâ halinin varlığıyla fenâ sona erer, buna fenânın son buluşu anlamında fenâ’u’l-fenâ adı verilir. [Bk. Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf (Ta’arruf)*, hzl. Süleyman Uludağ, İstanbul 1979, s. 283; Abdulkерim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, hzl. Süleyman Uludağ, İstanbul 1981, ss. 196-198; Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 1981, s. 105; Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul 1990, s.165; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1991, s. 176].

29 *Bekâ bi’llâb* (Allah’ta bâkî olma): Allah ile var olmak. Bu derece fenâ fi’llâhtan sonraki mertebedir. Bekâ’nın son noktasına da bekâü’l-bekâ denir... [Bk. Süleyman Uludağ, *age.*, s. 91].

ezeldeki takdiri neticesinde kendisinin böyle bir manevî dünyaya girdiğini söylemektedir.

Buradaki ‘Padişah’, Allah anlamında kullanılmıştır. Kendisini bir çevgân topu kabul eden, ona benzeten Yunus, Padişahlar Padişahı olan Allah’ın mecazen çevgânında kalmıştır. Bu demektir ki Yunus ‘vuslat’a erdi. Önceki beyitteki duyguların burada da devam ettiği görülmektedir.

Erenler, ermiş kişiler, veliler tekkelerde toplanırlar. Tekkelerde genişçe bir meydanda toplanarak usûl ve erkâna göre hareket edilir, dinî konuşmalar ve sohbetler yapılır. Yunus da bu meydanlarda top gibi sağa sola koşuşturduğunu, buradan elde ettiği feyizle vuslata erdiğini ifade etmektedir.

“Top gibi yuvarlanmak” veya “yuvarlanan top olmak” ifadeleri, bu yolda çekilen her türlü eziyet ve sıkıntıyı, yani tasavvufî lisanla söylersek, ‘çile’yi sembolize eder. Zaten diğer insanlar gibi Yunus da Allah’ın takdiriyle ruhlar aleminden dünyaya gelmiştir. Bu hal, Padişah çevgânında kalmak olarak ifade edilmiştir. Çünkü bunlar hep Yaradan’ın takdiriyle olmaktadır. Top nasıl hareketini engelleyen her türlü pürüzden arınmış bir şekilde yusuvarlak ise, buna kendisini benzeten Yunus da vuslat yolunda engel olan nefsin tüm pürüzlerinden arınmıştır.

Bu beyitte de yine “ne oldu?” ifadesinde bir İstifhâm sanatı vardır. Öte yandan, aralarında anlam ilişkisi bulunan “erenler meydânı, yuvarlanur top, Pâdişah, çevgân” gibi bahsi geçen bir oyunla ilgili kelime ve kavramların bir arada kullanılmasıyla bir *Tenâsüb* sanatı yapılmıştır.

cc. Üçüncü Beyit

“Erenlerin sohbetinde deste kızıl gül (gibi) idim. Açıldım, ele geldim, soldumsa ne oldu?”

Kızıl gül: Kırmızı gül.

• Açıklama

Yunus Emre, bu beytinde bir takım teşbihlerle duygu ve düşüncelerini ifade etme yoluna baş vurmaktadır. Tasavvufta, bir tekkede, bir şeyhten ders almayınca mutasavvıf olunamaz ya da en azından böyle bir anlayış yaygındır. Tekkeler insân-ı kâmil dediğimiz erenleri yetiştirir. Yunus Emre bu kişilerin sohbetlerinde bulunmuştur. Nitekim o, Mevlâna’nın bir sohbetinde bulunduğunu bir şiirinde dile getirir.³⁰ Bu sohbetler, onun yapısının ve manevî dünyasının değişmesini sağlamıştır.

³⁰ Mustafa Tatçı’nın da ifade ettiği gibi, Yunus, dört ayrı beyitte Mevlâna Hazretlerinden bahseder. Bugünkü bilgilerimize göre, Mevlâna vefat ettiğinde Yunus henüz otuz üç yaşında olmalıdır. Yunus bu büyük velinin nazarıyla ihya olmuştur:

*Mevlâna Hudâvendigâr bize nazar kılâh
Anun görklü nazarı gönlümüz aynasıdır [64/4/339]
Yunus Emre Mevlâna’nın zikir meclislerinde bulunmuştur:
Mevlâna sohbetinde sâzıla ‘işret oldı
‘Ârif ma’nîye taldı çün biledür ferîşde [301/7/308]*

Yunus bu sohbetlere yeni başladığı zamanlarda kendisinin “deste kızıl gül” yani zambak (gonca) gül olduğunu, başka bir ifadeyle mecazen manevî ve bâtınî ilimlerde bir şey bilmediğini ifade etmektedir. Bu sohbetler sayesinde gül gibi açılmış, ele gelmiş. Nasıl o gül, çevresindekilere görünüş ve kokusuyla neşe ve zevk veriyorsa, Yunus da mecâzen, bu sohbetlerin kendine kazandırdığı feyiz ve bilgiyi çevresine yaydığını ifade ediyor. Deste kızıl gül nasıl ellerde dolaşıyorsa, o da ilden ile dolaşan bir derviş olup çıkmıştır... Sonuçta ise, Yunus solduğunu ifade etmektedir. Tasavvufta açılmamış gül *‘vahdet/birlik’* kabul edildiği halde, açılmış gül *‘kesret/çokluk’* olarak kabul edilir. Asıl olan kesretten geçerek vahdete/birliğe ulaşmaktır. Bu da kesret’in terkiyle olur. Gülün solması mecâzen kesretten sıyrılmayı sembolize ederken vahdetin de kapısını açar. Yunus, bizzat bu aşamalardan geçerek solduğunu ifade ettiğine göre, onun dünya alakalarından, yani mâsivâdan kurtulararak vahdeti bulduğu söylenebilir. Aynı zamanda şunu da ifade etmek gerekir ki, dünya da gül kadar ömrü olan insanın solmuş gül gibi son demlerinde beti benzi soluk olur.

Yunus Emre ile aynı yüzyılda yaşayan Mevlâna bu merhaleleri,

*“Ömrümün mabsulü üç sözdür bemân
Ham idim, pişdim ve yandım, el-amân”³¹*

beytiyle veciz bir şekilde ifade etmiştir. İki mutasavvıf şairin aynı merhaleleri, benzer mecazlarla ifade ettikleri görülüyor. Bu misaller, insan hayatının üç dönemini güzelce açıklar:

Mevlâna, ulvî sırları dile getiren, ölü gönülleri diriltten, zamanın en büyük müşsididir. Böyle olmakla birlikte, bu büyük velînin rakipleri de vardır:

Yunus eydür Mevlâna epsem otur yiründe

Bu sobbete döymeyen sonra savaşgan olur [58/7/76]

Mevlâna ile ilgili bir başka beyitte, dünyanın fânî oluşu dile getirilir [Bk. Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Divanı-İnceleme*, Ankara 1990, c. I, ss. 339-400].

Fâkih Ahmed Kutbi’-d-dîn Sultân Seyyid Necmü’-d-dîn

*Mevlânâ Celâlü’-d-dîn ol kutb-ı cihân kamı [*396/14/396].*

*Köşeli parantez içindeki birinci rakam şiir numarası, ikincisi beyit numarası, üçüncüsü [Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Divanı-Tenkitli Metin*, c. II’deki] sayfa sayısını göstermektedir.

31 B. Fürûzanfer, *Mevlâna Celâleddin*, çev. Feridun Nafiz Uzluk, İstanbul 1986, s. XVII. *Emân-Amân*: Sığınma ve emân dileme. (Tas.) Cenâb-ı Hakk’a veya Hz. Peygamber’e veya bir velîye sığınmak ve imdâd için söylenir. “*Emân (Aman) Allab*”, “*Amân yâ Resûlallab*” gibi. Ebced hesabıyla Muhammed ile Emân kelimelerinin sayı değeri aynıdır. İkisinin de 92’dir:

Emân lâfzı senin ism-i şerîfinle müsâvîdir

Anıñçün âşıkın zâr-ı emândır yâ Resûlallâh [Bk. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 157].

Gonca gül	Açılmış gül	Solmuş gül
Hamlik hâli	Pişme devresi	Yanma devresi
Çocukluk	Gençlik - olgunluk	İhtiyarlık
Sabılık	Vahdet - kesret mücadelesi	Vahdet'in galibiyeti
....	Nefisle mücadele	Nefsin yenilmesi

Yunus, vahdet ile kesret mücadelesi şeklinde tezahür eden nefsiyle imtihan olmuş, erenler sohbetindeki bilgi ve güçle onu emri altına almıştır. Kesret'ten kurtulunca da ilâhî aşkın ateşiyle yanıp solmuştur. Maddî güzellikler yok olup gitmiş, yerine manevî güzellikler yerleşmiştir. Bu hal ise insân-ı kâmil mertebesidir.

Beyitte, “ne oldu?” ifadesinde bir *İstifhâm* sanatı yine var. Ayrıca, gül ile ilgili olarak “deste kızıl gül, açılmak, ele gelmek, solmak’ tamlama ve fiilleri aralarındaki anlam ilgileri göz önünde bulundurularak bir arada kullanıldığından bir *Tenâsüb* sanatı da yapılmıştır.

çç. Dördüncü Beyit

“Âlimler, müderrisler (Allah'ı) medresede (ilim yoluyla) buldular. Ben (de) harabat içinde (tekkede) buldumsa ne oldu?”

Âlim: Bilen, bilgin.

Müderris: Ders veren, ders okutan; medrese dersi okutan; profesör.

Medrese: Ders yapılan yer; eskiden bugünün üniversitesi konumundaki eğitim ve öğretim kurumu.

Harâbât: Harabeler, viraneler; meyhaneler, içki içilen ve eğlenilen yerler. Tasavvufta: (mec.) Tekke, tekkeler.

• Açıklama

Mutasavvıflar iki türlü ilim tanır: (a) İlm-i zâhir (veya şeriat ilmi), (b) İlm-i bâtın (veya hakikat ilmi.)

Bunlardan birincisine mensup olanlara ‘âlim’, ikincisine mensup olanlara ise ‘ârif’ denir. Zâhir ilminin elde edilmesi için vasıta ‘akıl’ ve ‘nakil’; Bâtın ilminin (hakikat ilminin / irfânın)ki ise ‘gönül’ ve ‘ilham’dır.

Medreseler zâhir ilminin teşkiline ve yayılmasına çalışır. Asıl bâtın veya hakikat ilmini ise tekkelerdeki müşid ve şeyhler ilhâm yoluyla verirler. Görüldüğü gibi, amaçları aynı, fakat metotları farklıdır. Bu konuda, pek çok insanın bilerek veya bilmeyerek zaman zaman yaptığı gibi, metot farklılıkları vurgulanıp, amaç birlikteliği gölgelenmemelidir.

Tasavvuf dilinde şeriat ilmine aşına olanlara ‘kâl ehli’ ve hakikat ilmine aşına olanlara da ‘hâl ehli’ denir. Bu iki ilmin gerçeğe, *Mutlak Hakikat*’a ulaşmak için uyguladıkları metodlar farklıdır. Şöyle ki, alimler ve müderrisler analizden senteze yani tümevarım metodunu; ârifler ise sentezden analize yani tümdengelim metodunu uygularlar. Şeriat ilmi ile hakikat ilmi birbirine tezad teşkil eden iki

ayrı ilim değildir. Bazı çevre ve kimseler iki ayrı ilim gibi göstermektedirler ki tamamen yanlıştır. Şeriat ilminden yoksun bir hakikat ilmi söz konusu edilemez. Gayeleri aynı olan bu iki ilimden hakikat ilminin yolu, önce şeriat ilminden geçer. Değişmez bir tespit olarak şunu söylemek mümkündür: Hakikat ilmi olmaksızın şeriat ilmi olur, fakat şeriat ilmi olmaksızın hakikat ilmi olamaz. Çünkü hakikat ilmi, şeriat ilmi öğrenildikten sonra alınan ikinci merhaledir.

Müminler ve mutasavvıflarca bilinmesi gereken tek hakikat, ‘Allah bilgisi’dir. Gaye Allah’ı bilmek, tanımak, Rab olarak kabul etmek, sevmek, sonra emir ve nehiylerini yerine getirmektir. Kısaca, İslâm olmaktır.

Yunus Emre, şeriat ile tarikatın birbirine karşı olmadığını, ikisinin de Allah’a varan yol olduğunu ifade ediyor. Aksini söyleyenlere cevabı ise “ne oldu?” site midir.

Bu duyguları dile getiren Yunus, başka bir beytinde şöyle der:

Şeriat tarikat yoldur varana

Hakikat marifet andan içeru [290/8/295] ³²

Beyitte, “müderris” ve “medrese” kelimeleri, Arapça aynı kökten türedikleri için bir *İstikâk* sanatı vardır.

Ayrıca, “alim, müderris, medrese, harâbât” kelimeleri aralarındaki anlam ilişkileri göz önünde bulundurularak bir arada kullanıldığından bir *Tenâsüb* sanatı meydana getirilmiştir.

cd. Beşinci Beyit

“İşit, Yunus’u işit! İşte yine deli olmuş, erenler bilgisine dalmış ise ne oldu?”

Eren: Ermiş kişi, veli.

Delü: Deli, aklî dengesi yerinde olmayan. Tasavvufta: (mec.) İlâhî aşkın tesirine kapılmış, mecnun, Allah dostu.

• Açıklama

Daha önceki beyitlerde erenlerin sohbetinde bulunduğunu söyleyen Yunus

³² Bk. Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Divanı-Tenkitli Metin*, c. II, s. 295. Yunus, tasavvuftaki dört makamı, yani *şeriat*, *tarikât*, *marifet* ve *bakikat* makamlarını şu beyitleriyle değerlendirir:

Evvel kapu şerî'at emr ü nehyi bildürür

Yuşa günâhlarını ber bir Kur'ân hecesi

İkincisi tarîkat kulluga bil bağlaya

Yolı toğru varanı yarıhgaya bocası

Üçüncüsü ma'rîfet cân gönül gözün açar

Bak ma'nî sarayına 'Arşa değin yücesi

Dördüncüsü bakîkat ere eksük bakmaya

Bayram ola gündüzi Kadîr ola gicesi

Bu şerî'at güç olur tarîkat yokuş olur

Ma'rîfet sarplık durur bakîkatdür yücesi [351/3-7/351][Bk. Mustafa Tatçı, *age.*, c. II, s. 351].

Emre, onlar sayesinde açılıp gül olup ele geldiğini, solduğunu ve harabatta / tek-kede mana alemine girdiğini açıklamaktaydı.

Burada Yunus Emre, “Erenler ma’nîsine taldum” cümlesiyle, erenlerin bilgisini ve öğrettiklerini karine yoluyla bir deryaya, kendisini de bu deryaya dalan bir dalgıca *teşbih* etmiş oluyor. [“Taldum” fiili, beytin nesre çevirisinde görüleceği gibi, “delü olmuş” birleşik fiilinin çekimi ile paralellik sağlamak amacıyla “dal-mış” biçiminde çekimlenmesi anlam açısından daha uygun görülmüştür.]

Erenler, aklî ve naklî ilimlere vâkıf oldukları gibi, bir de ‘hakikat ilmi’ni bilirler. Buna daha önce ‘Allah’ı tanıma bilgisi’ (irfân) demiştik. Bu ilim, zerrelerden kürelere kadar her şeyde akseden, tecellî eden Allah’ın sıfatlarını tanımayı, eserden müessire giderek O’nu tanımayı öğretir ve konu edinir. Bu ilmin sınırlarını tayin etmek mümkün değildir. Bu öyle bir ilimdir ki, aklın içinde ve dışında kalan tüm hususları içine alır. Bu genişlik ve büyüklük yönüyle Yunus, bunu bir deryaya/okyanusa benzetiyor.

Hak aşıkları maddî varlıklarıyla dünyada yaşıyorlarsa da düşünce ve kalp yoluyla manevî iklimlerde dolaşırlar. Diğer kişiler bunları ‘deli’ zannederler. Halk arasında delilere bazı isimler verildiği ve onların bazı kategorilere ayrıldığını görmek mümkündür. Meselâ, deli, zır deli, zır zır deli ya da rahmânî deli, şeytânî deli... vb. gibi. Burada, Yunus’un rahmânî deli grubunda yer aldığı görülüyor. Çünkü o ilâhî aşka, Allah sevgisine müştaktır, onun sarhoşudur. Bu ise deliliğin en iyisidir. Hatta bazı eserlerde beytin ilk mısraı “İşit Yunus’ı işit yine deli oldı hoş” şeklindedir ki, bu deliliğin hoş bir delilik olduğunu izah eder.

Yunus’un ‘işit!’ ihtarları, onun öğretim metodunu da ortaya koyar. Dinleyerek öğrenme, direkt öğrenmedir ve önemlidir.

Hak ve Allah diyenlere, dindar olanlara ‘aklî dengesi bozuk anlamında’ deli diyenlere Yunus’un cevabı hazır, “Erenler ma’nîsine taldumısa ne oldı”dır. Günümüzde de Allah diyenlere, zaman zaman ‘aklî dengesi bozuk, deli, meczup... vb.’ yakıştırması hâlâ yapılmaktadır...

Beyitte kendisinin başkalarınca dinlenilmesini isteyen Yunus, kendinden sanki bir başkasıymış gibi bahsederek bir *Tecrîd* sanatı; ayrıca, diğer beyitlerde olduğu gibi “ne oldı” ifadesinde de bir *İstifbâm* sanatı yapmıştır.

Sonuç

Her bir edebî metin kendi içerisinde kurgulanmış bir sistemdir. Edebî metinler dille meydana getirilirler. Edebî metinlerin oluşumları kadar incelenmeleri de önemlidir. Onları inceleme hususunda pek çok yaklaşım tarzı ve yöntem mevcuttur. Yunus Emre’nin konu edilen ilâhîsi dilbilimsel yönden ele alınmış, ancak imkânı ölçüsünde katkılarda bulunulmaya çalışılmıştır. Şöyle ki, bir metnin dilbilimsel yönden incelenmesinde esas olan şey, metnin ‘ne’ söylediğinden daha

çok, onun ‘nasıl’ söylendiğidir. Bu, bir bakıma, metni oluşturan kelime ve ibarelerin, kısaca yapısının incelenmesidir. Ancak bu demek değildir ki metnin anlam yönü üzerinde durulmaz. Yunus’un bu ilâhîsinde olduğu gibi, dinî ve tasavvufî içerikli metinlerde ‘nasıl söylendiği kadar ne söylendiği de’ önemlidir. Bundan dolayı, dilbilimsel yaklaşım tarzımızda hem nasıl söylendiği hem de ne söylendiği üzerinde durulmuştur. Şüphesiz böyle bir yaklaşım, çoğu Batı kaynaklı metin inceleme yöntemlerinin kendi edebî geleneklerimize uyarlanmasında önemli bir rol oynayacaktır.

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, genel olarak bu şiirde konuyu, “Allah’a ulaşma gayretinin insana verdiği mutluluk”; anafikri de, “mutasavvıf ve Hak aşığı olan mümin kişiler daima Allah’a ulaşma ve onu hoşnut etme yollarını aramışlardır” biçiminde tespit etmek mümkündür. Ayrıca temayı, “vuslat tahassürü”; şekli, “hecenin 7+7=14’lü kalıbıyla yazılmış gazel tarzında ilâhî” ve türü de “didaktik ve lirik özellikleri bünyesinde taşıyan manzume” diye belirlenebilir.

Şüphesiz, her metin bakana göre dillenir. Bakış açılarına göre değişik unsurları ihtiva eder. Mazinin derinliklerindeki değer ifade eden sanatkârları ve edebî eserlerini değişik açılardan inceleyerek onları anlaşılır kılmak ve günümüze taşıyabilecek özleri bulup çıkarmak şüphesiz araştırmacıların görevidir. Böyle bir amaçla yola çıkılarak kaleme alınan bu makalede arzu edileni gerçekleştirebilmişsek kendimizi bahtiyar addeder, Yunus ve onun gibilere minnet borcumuzu ödeme konusunda gayret gösterenler kfilesinde bulunmuş olmayı onur vesilesi sayarız.

Abstract

[Adem Çalışkan, “A Philological Inquiry into One of Yunus Emre’s Hymns”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara 2004, Yıl 5, S. 12, pp. 137-157]

Yunus Emre is one of the most famous thirteenth century poets of Turkish Mystical-Folk Literature. He composed the best patterns of Turkish Mystical-Folk Poetry in the genre of hymn (*ilabî*). There have been already done a number of studies on his artistic career and works. In this article, I will examine his hymns in linguistic method. In linguistic method, the way an idea or theme was expressed is more important than what is said. But that is not to say that the meaning has no importance at all.

In conclusion, one can summarize the theme of this poet or hymn as a happiness achieved with the divine union.

BİBLİYOGRAFYA

- AKKUŞ, Metin, “Metin Şerhi Geleneği Tarlan Mektebinden Halûk İpekten'e”, *Yedi İklim, Sanat, Kültür, Edebiyat Dergisi*, c. 4, S. 32, Kasım 1992, ss. 67-68.
- AKSAN, Doğan, *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995, 568 s.
- AKSAN, Mustafa-AKSAN, Yeşim, “Metin Kavramı ve Tanımları”, *Dilbilim Araştırmaları*, Ankara 1991, ss. 90-105.
- AKSOYAK, İ. Hakkı, “Metin Şerhi”, *Eski Türk Edebiyatı-El Kitabı*, [Hzl. Mustafa İsen-Muhsin Macit-Osman Horata-Filiz Kılıç-İ. Hakkı Aksoyak], 1. bs., Grafiker Yayınları, Ankara 2002.
- ALİ, Ahmed Muhammed, *el-Edebü'l-İslâmiyyü Zârûre*, Dâru's-Sahve, Kahire 1991, 130 s.
- ALİ, Haja Mohideen bin Mohamed, “Malezya'da Tamil İslâmî Edebiyatı”, (Çev. Adem Çalışkan), *İslâmî Edebiyat*, Devre: II, S. 30, Temmuz-Ağustos-Eylül 1999, ss. 53-57.
- ARTUN, Erman, *Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002, 291 s.
- ASHRAF, Syed Ali, “Edebiyat Eğitimi ve Dînî Değerler: İslâmî Yaklaşım”, (Çev. Adem Çalışkan), http://www.dinbilimleri.com/dergi/cilt2/sayi1/makale/edebiyat_egitimi.htm [*Dinbilimleri, Üç Aylık Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 2, S. 1, Ocak-Şubat-Mart 2002].
- AYTAÇ, Gürsel, *Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1990.
- el-BÂŞÂ, Abdurrahman Re'fet, “Batı'daki En Önemli Edebî Akımlar ve İslâm'ın Onlara Karşı Konumu” (I), (Çev. Adem Çalışkan-Metin Yasa), *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 8, Samsun 1996, ss. 289-295.
- _____, *Nabve Mezbebin İslâmiyyin fi'l-Edebi ve'n-Nakd*, Metâbi'u Câmîati'l-İmam Muhammed b. Su'ûdi'l-İslâmiyye, Riyad 1985, 250 s.
- BAŞKAN, Özcan, *Lengüistik Metodu*, İstanbul 1967.
- BEDR, Abdülbâsit, *Mukaddimetün li-Nazariyyeti'l-Edebi'l-İslâmî*, Dâru'l-Menâre, Cidde 1985, 152 s.
- el-BEYÛMÎ, Muhammed Receb, “en-Nakdü'l-İslâmiyyü min Vechetin İslâmiyye”, *Mecelletü'l-Edebi'l-İslâmî*, c. 1, Aded: 1, Receb 1414/Aralık 1993, ss. 4-7.
- CANAN, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, c. 13-14, Akçağ Yayınları, Ankara 1992.
- CANIM, Rıdvan, “Metin Şerhi Geleneğimiz Çevresinde Tarlan ve İpekten'in Kalemin-den Fuzûlî'nin “Sana” Redifli Gazeli”, *Fuzûlî Kitabı* (500. Yılında Fuzûlî Sempozyumu Bildirileri), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 1996, ss. 129-140.
- CEYLAN, Ömür, “Türk Edebiyatında Şerh”, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, Kitabevi, İstanbul 2000, ss. 24-33.
- CİVELEK, Yakup, “Modern Arap Edebiyatı'nda İslâmî Edebiyat'ın Yeri ve Önemi”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 3, S. 3, Van 2000, ss. 85-99.
- ÇALIŞKAN, Adem, *Fuzûlî'nin Su Kasidesi ve Şerhi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1992, 166 s.
- _____, “Yunus Emre Divanı'nda Hadîs-i Şerifler”, *Millî Kültür*, [Yunus Emre Özel Sayısı], S. 80, Ocak 1991, ss. 106-108.

- ÇALIŞKAN, Adem, “Yunus Emre Divanı'nda Hz. Peygamber'in Hadîs-i Şerifleri”, *Diyanet, Üç Aylık İlmî Dergi*, c. 28, S. 3, Temmuz-Ağustos-Eylül 1992, ss. 119-125.
- ÇAPAN, Pervin, “Yunus'un Yaşnamesi Üzerine Bir Tahlil”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 5, S. 2, Elazığ 1991, ss. 181-196.
- ÇAYLIOĞLU, Abdullah, *Niyâzî-i Mısrî Şerhleri*, İnsan Yayınları, İstanbul 1999, 239 s.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil, “Yunus'un Şiirleriyle İlgili Şerhler”, *Türk Edebiyatı*, S. 193, [İstanbul] 1989.
- DAĞISTÂNÎ, Ömer Ziyâeddin, *Zübdetü'l-Buhârî Tercümesi*, c. 1-2, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul 1977.
- DEDE, Behçet, *Yûnus Emre'nin Eserlerinin Tablîli*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa 1990, 594 s.
- DEMİR, Yavuz, “Metin Kavramı ve Metin Çözümlemesi Üzerine Bazı Dikkatler”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 9, Samsun 1994.
- ERAYDIN, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Marifet Yayınları, İstanbul 1981.
- FOWLER, Roger, *Linguistics Criticism*, Oxford Universty Press, Oxford 1986.
- FURAT, A. Subhi, “İslâmî Edebiyat'a Doğru”, *İslâmî Kültür, Sanat ve Edebiyat*, Yıl: 1 S. 1, Mayıs 1988, ss. 7-11.
- FÜRÜZANFER, B., *Mevlânâ Celâleddin*, çev. Feridun Nafiz Uzluk, Şark İslâm Klâsikleri, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1986.
- al-GHAZALI, Muhammad, “İslâmî Sanat ve Edebiyat Üzerine Düşünceler”, çev. Adem Çalışkan, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 11, Samsun 1999, ss. 335-347.
- GÜZEL, Abdurrahman, “Tekke Şiiri”, *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri)*, S. 445-450, Ocak-Haziran 1989, ss. 251-454.
- _____, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara trs., 680 s.
- HALÎL, İmadüddin, *Fi'n-Nakdi'l-İslâmiyyi'l-Mu'âsır*, 3.tab', Mü'essesetü'r-Risâle, Beyrut 1984, 211 s.
- _____, *Medbalün ilâ Nazariyyeti'l-Edebi'l-İslâmî*, Mü'essesetü'r-Risâle, Beyrut 1987, 244 s.
- HALLIDAY, M. A. K. and HASAN, R., *Cobesion in English*, New York 1987.
- HAMDÛN, Muhammed Ahmed, *Nabve Nazariyyetin li'l-Edebi'l-İslâmî*, 1. bs., Dâru'l-Menhel, Cidde 1406 h./1986 m.
- JAY, Gregory S. and MILLER, David L. (eds), *After Strange Texts: The Role of Theory in the Study of Literature*, Alabama 1985.
- KAPLAN, Mehmet, “Metin Tahlili”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c. 6, Dergâh Yayınları, İstanbul 1986, ss. 296-297.
- KAPLAN, Yusuf, “Yeni Bir Medeniyet Tasavvuruna Doğru... (1)”, *Yeni Şafak*, 27 Ocak 2003, s. 10.
- KARA, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1990, 387 s.
- KELÂBÂZÎ, *Doğuş Devrinde Tasavvuf (Ta'arruf)*, hzl. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1979.
- el-KEYLÂNÎ, Necip, *İslâmî Edebiyata Giriş*, çev. Ali Nar, Risale Yayınları, İstanbul 1988, 157 s.
- KHAN, Jalal Uddin, “İslâmî Bir Bakış Açısı İle Edebiyat Okuma”, çev. Adem Çalışkan,

http://www.dinbilimleri.com/dergi/cilt2/sayi4/makale/Jalal1.pdf [*Dinbilimleri, Üç Aylık Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 2, S. 4, Ekim-Kasım-Aralık 2002].

KOMİSYON, “Hâşiye”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c. 4, Dergâh Yayınları, İstanbul 1981, s. 141.

KOMİSYON, “Tâlikât”, “Şerh”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c. 8, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998, s. 215, 138.

KONTANTAMER, Tunca, “Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi”, *Ege Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 8, [İzmir] 1994, s. 2.

KUŞEYRÎ, Abdülkerim, *Kuşeyrî Risalesi*, hzl. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1981.

[LEVEND], Âgâh Sırrı, “Dîvân Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler: Fuzûlî’de Tasannu‘ I-IV”, Osmanlıca’dan aktaran: Adem Çalışkan, http://www.dinbilimleri.com/dergi4/AdemcaliskanFuzul.htm [*Dinbilimleri Üç Aylık Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 1, S. 4, Ekim-Kasım-Aralık 2001].

LEVEND, Âgâh Sırrı, “Halk ve Tasavvufî Halk Edebiyatı”, *Türk Dili*, S. 207, [Ankara] 1968, ss. 171-185.

MENGİ, Mine, “Metin Şerhi ve Tenkidi Üzerine Düşünceler”, *Dergâh, Edebiyat, Sanat, Kültür Dergisi*, c. 8, S. 93, Kasım 1997, ss. 8-10.

MİYASOĞLU, Mustafa, “İslâmî Edebiyat Kavramı”, *İslâmî Edebiyat*, S. 22, Ekim-Kasım-Aralık 1993, ss. 3-5.

MORAN, Berna, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, 9. bs., Cem Yayınevi, İstanbul 1994, 320 s.

NEWTON, K. M. [Ed.], *Twentieth-Century Literary Theory*, MacMillan Education Ltd., London 1989, 281 s.

NÛR, Seyyid Muhammed, *Edebî ve Tasavvufî Mısırî Niyâzî Dîvânı Şerhi*, (hzl. Mahmut Sadettin Bilginer), Esmâ Yayınları, İstanbul 1982, 288 s.

ÖZDENÖREN, Rasim, “İslâmî Edebiyat Tartışmaları”, *Rubun Malzemeleri*, İz Yayıncılık, İstanbul 1997, ss. 36-38.

PALA, İskender Pala, *Şi’r-i Kadîm / Şiir Şerbleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1997, 140 s.

_____, *Ve Gazel Yeniden Şiir Şerbleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2001.

PEKOLCAY, Necla-SEVİM, Emine, *Yunus Emre’nin Şabsiyeti ve Yunus Emre Şerble-ri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, 224 s.

SAUSSURE, Ferdinand de, *Genel Dilbilim Dersleri*, çev. Berke Vardar, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara 1985, 272 s.

SHUKRI, M. A. M., “Bir İslâmî Edebiyat Teorisi’ne Doğru”, çev. Adem Çalışkan, *Yolcu, Aylık Kültür-Edebiyat-Sanat Dergisi*, Yıl: 1, S. 1, [Samsun] 15 Eylül 1995, ss. 55-64.

ŞENTÜRK, Ahmet Atilla, *Necâtî Beğ’in Sultan Beyazıt Methiyesi ve Bazı Gazelleri Hakkında Notlar*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1995, 166 s.

TARLAN, Ali Nihad, *Fuzûlî Divânı Şerhi*, 3 c., Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985.

_____, “Metinler Şerhine Dair”, *Edebiyat Meseleleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1981, ss. 191-204.

TATÇI, Mustafa, *Yunus Emre Divanı-İnceleme*, c. I, Kültür Bak. Yay., Ankara 1990.

TATÇI, Mustafa, *Yunus Emre Divanı-Tenkitli Metin*, c. II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

_____, “Yunus Emre Şerhleri I, II”, *Türk Kültürü*, S. 329, 330, [Ankara], 1990.

TOPUZLUOĞLU, Tevfik Rüştü, “Hâşiye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 16, İstanbul 1997, ss. 419-422.

ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 1. bs., Marifet Yayınları, İstanbul 1991.

VARDAR, Berke, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, ABC Kitabevi, İstanbul 1988.

VAUX, Cerra de, “Şerh”, *MEB İslâm Ansiklopedisi*, c. 11, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971, s. 429.

WELLEK, René, *Concepts of Criticism*, Yale University Press, New Haven and London 1969, 408 s.

YENİTERZİ, Emine, “Metin Şerhiyle İlgili Görüşler”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 5, Konya 1999.

ZÂYİD, Abduh, “Fi’n-Nakdi’l-İslâmî”, *el-Edebü’l-İslâmî*, c. 8, Aded: 31, H. 1422/m. 2002, s. 112 vd.